

Obr. 1 Jeden z výjevů na stěnách mastaby představuje vezíra Ptaššepsese jako vysoce postaveného muže neseného na nosítkách (Verner 1986: Pl. 54) / Fig. 1 One of the scenes on the walls of the mastaba of Ptahshepses represents him as a high-ranking man carried in a palanquin (Verner 1986: Pl. 54)

Ptaššepses, vezír a králův zetě, v kontextu společnosti Staré říše

Veronika Dulíková

Rozsáhlá hrobka vezíra Ptaššepsese je úzce spjatá se samotnými počátky práce týmu českých egyptologů v Egyptě. Právě na výzkum rozvalin Ptaššepsesovy mastaby, stojící při severovýchodním rohu pyramidy panovníka Niuserre, byla v roce 1960 přidělena českým badatelům archeologická koncese, kterou mají – již však značně rozšířenou z jedné hrobky na území o rozloze zhruba více než 2 km² – dodnes. Během několika následujících desítek let se podařilo odkrýt pískem zasypané hrobky Ptaššepsesových současníků, což umožnilo hlouběji porozumět staroegyptské společnosti, v níž vezír Ptaššepses žil. K dalšímu z objevů pak překvapivě došlo v archivu Českého egyptologického ústavu při pořádání kresebné dokumentace pořázené profesorem Zbyňkem Žábou a jeho týmem během archeologického výzkumu Ptaššepsesovy mastaby.

Od dob, kdy Žába odkrýval pískem zavátou Ptaššepsesovu mastabu, se traduje, že Ptaššepses učinil strmý karierní postup. Z pozice kadeřníka v královském paláci se vypracoval na vezíra a panovníkova zetě (např. Verner 1994: 189; Krejčí 2009: 18–19). V tomto duchu byla pojmenována i kapitola v knize zabývající se nejvýznamnějšími památkami v Abúsíru věnovaná Ptaššepsesovi, „Závrtná kariéra královského kadeřníka“ (Verner 1994: 173–192). Je nesporné, že se jednalo o jednu z nevlivnějších osob své

doby (obr. 1). Jak vlastně fungovala společnost a správa země v období Staré říše? Bylo možné, aby se jedinec vykonávající péči o tělo panovníka vypracoval na nejvyšší správní pozici v zemi?

Zevrubná analýza stovek titulatur hodnostářů a úředníků různého postavení žijících v období Staré říše pomohla podhalit chod společnosti a upřesnit některé nuance ve struktuře administrativního aparátu (Dulíková 2016). Ptaššepses žil v polovině 5. dynastie za vlády panovníka

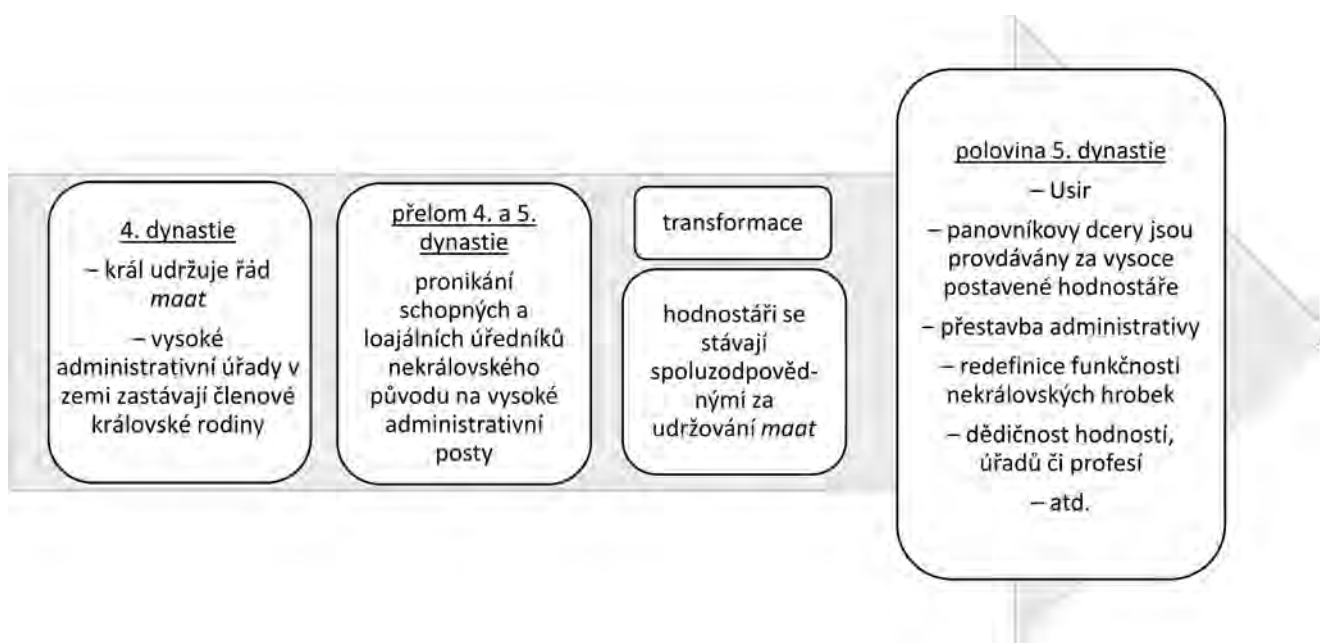

Schéma 1 Zjednodušené schéma ukazující transformaci společnosti v období mezi koncem 4. dynastie a polovinou 5. dynastie (dle Dulíková 2016: 178, Fig. 7.1) / Scheme 1 A simplified scheme demonstrating the transformation of society between the end of the Fourth Dynasty and the mid-Fifth Dynasty (after Dulíková 2016: 178, Fig. 7.1)

Niuserre. Byla to doba, která dávala růst silným, vlivným a zároveň vůči králi loajálním osobnostem. Jednalo se o období, v němž docházelo k mnoha proměnám, nejen ve společnosti a správě (přestavba administrativy), ale i v oblasti náboženských představ, dědičnosti úřadů atd. Široká škála změn korespondující s Niuserreovou vládou by na první pohled mohla vést k rychlému závěru, že panovník učinil množství reforem. Výzkum ukázal, že řada proměn v polovině 5. dynastie byla výsledkem pokračující transformace společnosti, která započala na přelomu 4. a 5. dynastie. Tehdy začaly vysoké posty ve správě země zastávat schopné osoby nekrálovského původu (srov. např. Strudwick 1985; Bárta 2013). Jejich rodiny postupně upevnily své postavení ve správě země i ve vztahu ke králi (srov. schéma 1). Z tohoto hlediska představovala jejich participace na moci klíčový moment ve vývoji společnosti starého Egypta. Důležitost některých mužů a jejich rodin byla ještě umocněna sňatky s královskými dcerami. Poprvé tak můžeme sledovat systematickou panovnickou politiku „sňatkových aliancí“ královských dcer s vlivnými hodnostáři. Král si tímto způsobem zajistil loajalitu rodin vlivných jedinců nekrálovského původu. Avšak společenská a politická moc těchto hodnostářů se tak manželskými svazky ještě více zesilovala (Dulíková 2016: 26–55, 176). K těm, se kterými se panovník spojil prostřednictvím sňatku s princeznou, patřil kromě vezíra Ptaššepse, jenž pojal za manželku Chamerernebtj (obr. 2), i další vezír Sechemanchptah, který se oženil s princeznou Bunefer [G 7152] (Badawy 1976: 15–24). Další vysoce postavený hodnostář, „představený všech královských prací“ a „představený expedic“ Chufuanch si vzal princeznu Chentkaus [G 7150] (Simpson 1978: 21–27). V případě těchto mužů bohužel nejsou další členové jejich rodiny známi. Tam, kde je rodinné zázemí doloženo, je evidentní, že za nejstaršího syna vlivného hodnostáře byla provdána princezna. Například Sanchuptah, nejstarší syn vysoce

postaveného kněze Achethotepa (Ziegler *et al.* 2007), si vzal princeznu Nubibnebtj. Sešemnefer III. [G 5170], představitel třetí generace Sešemneferů – rodiny, jejíž členové zastávali pozice v rámci resortů královských prací a královských dokumentů, se oženil s princeznou Hetepheres. Sešemnefer III. byl nejstarším synem vezíra Sešemnefera II. [G 5080] (Bruner-Traut 1995; Altenmüller 2008). Přestože žádný z pramenů explicitně neuvádí jméno otce královských dcer, časové zařazení nepřímo naznačuje, že jejich otcem mohl být právě panovník Niuserre.

Ptaššepseovo postavení se odráží také v titulech, které si nechal vytesat na stěny své hrobky. Jeho titulatura čítala téměř 50 různých titulů a epitetů. Tzv. rankovní tituly *ḥ3ty-ꜥ* a *šmr wꜥty* jsou měřítkem Ptaššepseovy „hodnosti“ u panovníkova dvora. Vrchol jeho kariéry představoval vezírský titul zapisovaný třemi hieroglyfickými znaky . Tento nejvyšší administrativní titul existoval téměř po celou dobu trvání starověkého Egypta. Je doložen od 2. do 30. dynastie.¹ Jeho nositel stál v čele správy země a byl přímo odpovědný králi. Ptaššepse dále vedl dva z šesti pilířů státní správy, resort královských prací a oddělení pokladnic. Vykonával i několik náboženských funkcí. Některé z jeho titulů jsou spojeny s panovníkovým soukromím. Z této skupiny se jeví jako nejdůležitější titul *iry nfr-ḥ3t*, „opatrovník ozdoby hlavy“ (obr. 3; Jones 2000: 321–322, no. 1183). Tento titul se v souvislosti s osobním jménem Ptaššepse a rankovním titulem *šmr wꜥty* objevuje na dalších dvou stavbách. Jako stavební nápis se vyskytuje na blocích pyramidového komplexu Lepsius č. 24 [AC 22], jehož majitelkou byla pravděpodobně královna Reputnub, choť krále Niuserre (Krejčí *et al.* 2008: 141, no. 28, 142, no. 29 a 143, no. 40). Rovněž se nachází v reliéfní výzdobě zádušního chrámu Niuserreova pyramidového komplexu (Borchardt 1907: 71, no. 1,1). S ohledem na chronologii těchto staveb se tyto nápisy vztahují zjevně k vezíru Ptaššepseovi, a je nepravděpodobné, že by

odkazovaly na jeho stejnojmenného syna Ptaḥšepsese juniora II. (Bárta 2000: 66). Pokud by se skutečně jednalo o Ptaḥšepsese staršího, výběr titulu „opatrovník ozdoby hlavy“ by stál za bližší pozornost. Proč právě volba tohoto titulu ve chvíli, kdy se měl Ptaḥšepses prezentovat dvěma či nanejvýš třemi tituly, ačkoli zastával několik důležitých administrativních postů?

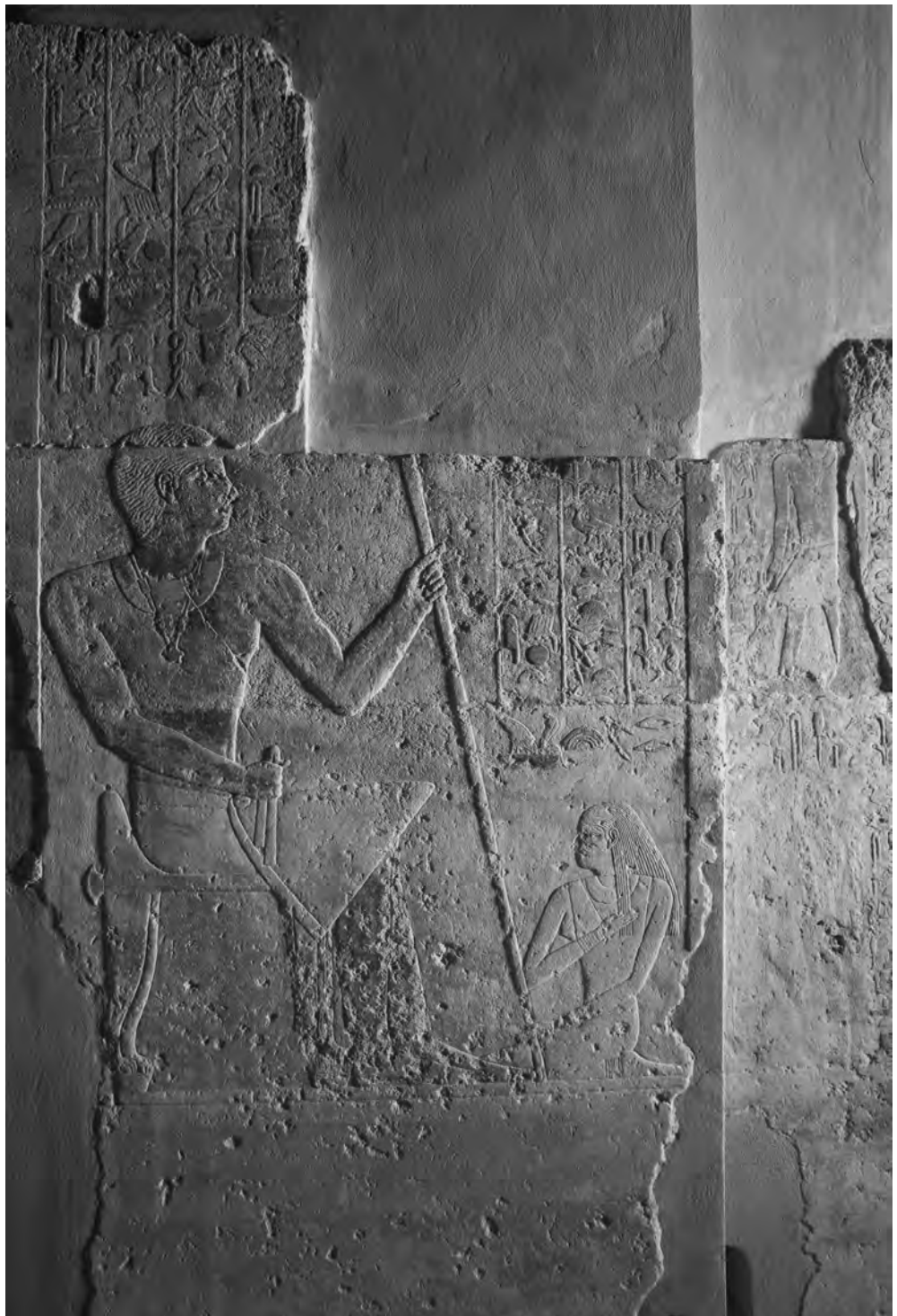
V rámci stavebních nápisů ve vezírově mastabě se jméno Ptaḥšepses objevuje pouze ve spojitosti s rankovními tituly *ḥ3ty-ꜥ*, *šmr wꜥty* a velmi pravděpodobně také s titulem „opatrovník ozdoby hlavy“ (Verner 1992: 70, no. 21). V sekvenci Ptaḥšepsesových titulů je tento zařazený jako čtvrtý, a zaujímal tedy důležité místo. Jak již bylo zmíněno, titul

„opatrovník ozdoby hlavy“ přešel i na vezírova nejstaršího syna Ptaḥšepses juniora II., který je v hrobce svého otce vyobrazen jako chlapec s hodností *šmr wꜥty* a titulem *iry nfr ḥ3t* (obr. 4; Verner 1986: pl. 31 a 38).

Kdo byli další nositelé titulu „opatrovník ozdoby hlavy“ a jaký měl vlastně význam? Začíná se objevovat v polovině 5. dynastie u vysokých hodnostářů, jako například u vezíra Wašptaha Isiho (Mariette 1889: 267–271) a vysoce postaveného hodnostáře Ceje, který řídil dva pilíře správního aparátu (k hrobce viz Epron – Daumas 1939; Steindorff 1913). Jeho tituly souvisely se zaopatřením potravin či obětin pro panovníka a s vykonáváním činností v blízkosti panovníka, tj. s péčí o panovníkovo tělo a s péčí

Obr. 2 Princezna Chamerernebtej klečící před svým manželem Ptaḥšepsesem je vyobrazena v menším měřítku než její choť (foto M. Frouz) /

Fig. 2 Princess Khamerernebty kneeling in front of her husband Ptaḥšepses is depicted as smaller than her spouse (photo M. Frouz)

Obr. 3 Pozůstatky výzdoby zádušní kaple se třemi nikami nesou nápis „opatrovník ozdoby hlavy, Ptaħšepšes“ (foto M. Frouz) / Fig. 3 Remains of the decoration of the funerary chapel with three niches bearing the inscription “keeper of the headdress, Ptaħšepšes” (photo M. Frouz)

o královy osobní ozdoby a regálie. Přestože nebyl Cej vezírem, nechal si v Sakkáře postavit obrovskou a úchvatně zdobenou mastabu rozkládající se na ploše 1 274 m² a je řazen mezi vlivné osoby své doby [No. 60 = D 22] (Kana-wati 1977: 20). Navíc byl jednou z prvních osob, které začaly ve svých hrobkách vzývat Usira a používat nový typ nepravých dveří s ozdobným lemováním a římsou (vice viz níže). Časový okamžik zavedení titulu „opatrovník ozdoby hlavy“ koresponduje s dobou, kdy ve staroegyptské společnosti probíhaly proměny v distribuci moci, kdy důležité pozice v řízení země získávají schopné a loajální osoby nekrálovského původu. Na základě těchto zjištění se zdá pravděpodobné, že titul „opatrovník ozdoby hlavy“ mohl být přidělován hodnostářům v určitém postavení jako výraz jisté pocty ze strany panovníka. Jednalo se o přímou obsluhu krále, žijícího boha na zemi. Mohlo se tak dít při nějakých ceremoniích či slavnostech. Ač jde o jiné kulturní prostředí, je v tomto ohledu velmi zajímavé srovnání s praxí v evropském středověku. V českých zemích v polovině 11. století začínají vznikat tzv. dvorské úřady, které tvořily základ centrální správy státu a měly povahu milosti ze strany knížete a služby ze strany vykonávajícího vůči osobě knížete (Janák – Hledíková – Dobeš 2005: 35). Později ve 12. století, kdy již existovalo stálé královské sídlo, byly předmětem zájmu předních šlechtických rodů dvorské hodnosti jako maršálek, lovcí, stolník, číšník atd. Současně se u těchto

dvorských hodností projevovala tendence k dědičnosti a s jejím držením byl vždy spojen mimořádný vzestup některého z rodů (Janák – Hledíková – Dobeš 2005: 47–48).

Titul „opatrovník ozdoby hlavy“ byl úzce spjat s rankovním titulem „jediný přítel“, který mu v sekvenci titulů zpravidla předcházela. Po něm pak nejčastěji následoval titul *ħry-ššt3 n pr-dw3t*, „ten, který drží tajemství ranního domu“. S určitou nadsázkou lze říci, že se jednalo o jakousi formu bezpečnostní prověrky v souvislosti s panovníkovou toaletou. V průběhu druhé poloviny 5. dynastie byli držitelé titulu „opatrovník ozdoby hlavy“ často také inspektory či představenými kadeřníků krále, případně Velkého domu (srov. Speidel 1990: 127–128). V případě vezíra Ptaħšepšese a jeho syna Ptaħšepšese juniora II. je doložena dědičnost titulu „opatrovník ozdoby hlavy“; titul získává již v útlém věku nejstarší syn v nejvlivnější rodině tehdejší doby. Cej si titul „opatrovník ozdoby hlavy“ nechal umístit na nejdůležitější místa v hrobce. Několikrát se opakuje na exponovaných místech jeho nepravých dveří, jako jsou buben a centrální nika (srov. Wild 1966: pls. CLXXXII–CLXXXV).

Výpověď znovunalezené brány z onoho světa

Ve své mastabě si Ptaħšepšes coby vezír nechal zbudovat místnost se třemi nikami. Taková podoba kultovního místa

s vystavenými sochami majitele hrobky byla charakteristická pro pyramidové komplexy panovníků, v nekrálovských hrobkách neměla dosud obdobu (podrobněji viz Verner 1986 a Krejčí v tomto čísle).

Dalším kultovním místem v Ptaššepesově mastabě byla místnost číslo 26 (viz Krejčí v tomto čísle, obr. 2), její výzdoba však byla kompletně zdevastována zloději kamene pravděpodobně již ve starověku (k rabování a rozebírání hrobky viz Verner 1994: 192). Zbyněk Žába při západní stěně kaple odkryl schůdky vedoucí k oltáři. Několik žulových fragmentů nalezených Žábou ukazuje, že si Ptaššepes nechal zasadit nad oltář nepravé dveře ze žuly (Žába 1968: 26). Pozůstatky Ptaššepesovy brány z onoho světa se podařilo teprve nedávno identifikovat v terénní dokumentaci Zbyňka Žáby a jeho výzkumného týmu (archiv ČEGÚ). Byť se jedná asi jen o 20 menších zlomků (obráz. 5), o majiteli nepravých dveří a o náboženských představách dynamické doby, v níž Ptaššepes žil, prozrazují mnohé. Ještě donedávna se soudilo, že tato místnost mohla sloužit jako kultovní kaple pro zádušní kult Ptaššepesovy manželky, princezny Chamernernebtj (srov. Krejčí 2009: 59). Útržky nápisů z nepravých dveří poodkrývající části titulatury, osobní jméno a dokonce i zpodobnění majitele nezpochybnitelně dokládají, že tato stěla byla vyhotovena pro samotného Ptaššepese. Na zlomcích je možné identifikovat nejméně pět titulů: „vezír“ (*tšyty tšy (n) zšb*,

Jones 2000: 1000–1001, no. 2706), „představený všech královských prací“ (*imy-rš kšt nbt (nt) nšwt*, Jones 2000: 262–263, no. 950), „ten, který drží tajemství ranního domu“ (*hry-šštš n pr-dwšt*, Jones 2000: 620–621, no. 2275), „(hlavní) kněz předčítatel“ (*hry-hbt [hry-tp]*, Jones 2000: 781, no. 2848 nebo 784, no. 2860) a pravděpodobně i „ten, který nosí pečeť krále Dolního Egypta“ (*htm(ty)-bity*, Jones 2000: 763–764, no. 2775). Všechny tyto tituly s výjimkou posledního jsou v reliéfní výzdobě Ptaššepesovy mastaby již doloženy. Jelikož se však dochoval pouze zlomek výzdoby, která stěny vezírovy hrobky pokrývala (Verner 1986), je vysoce pravděpodobné, že kompletní Ptaššepesovu titulaturu neznáme. Titul „ten, který nosí pečeť krále Dolního Egypta“ byl nedílnou součástí titulatury vezírů 4. dynastie a některých vezírů 5. a 6. dynastie (Dulíková 2008: 44–45, tabulky 3 a 9).

Třebaže jsou co do velikosti nedávno objevené zlomky nepatrné, jejich výpovědní hodnota je obrovská. Zbytky nápisů identifikují majitele nepravých dveří, a napomáhají tak nově interpretovat místnost jako kapli pro zádušní kult samotného vezíra Ptaššepese. Co dalšího však mohou tyto fragmentární pozůstatky nepravých dveří prozradit? Staří Egypťané používali kromě písma i jiné výrazové prostředky, jimiž tehdejší myšlenkový svět zaznamenávali. V tomto případě je to barva, která vyplňuje všechny hieroglyfy vytesané do žuly jako zahroubený reliéf, a dále tvar

Obr. 4 Dva Ptaššepesovi synové vyobrazení v dětském věku. Vpravo stojí „jeho nejstarší syn, oblíbenec svého pána, jediný přítel, opatrovník ozdoby hlavy, Ptaššepes“, za ním přičichává ke květu lotosu „jeho syn, jediný přítel, správce paláce *h*, milovaný svým pánem každý den, Hemachtej“ (Verner 1986: Pl. 31) / Fig. 4 Two of Ptaššepes' sons depicted as boys. "His eldest son, favourite of his lord, sole companion, keeper of the headdress, Ptaššepes" is standing on the right side, followed by his brother smelling lotus – "his son, sole companion, director of the *h*-palace, beloved of his lord every day Hemakhty" (Verner 1986: Pl. 31)

Obr. 5 Dva z fragmentů, které byly původně součástí žulových nepravých dveří vezíra Ptaššepsese. Úlomek s titulem „představený všech královských prací“ se nacházel na pravém sloupku dveřní zárubně. Druhý fragment pochází z ozdobného lemování žulové stély (foto M. Zemina) / Fig. 5 Two pieces which originally constituted a granite false door of vizier Ptaššepses. The fragment with the title “overseer of all royal works” was situated on the right door jamb; another one comes from the torus moulding of the granite stela (photo M. Zemina)

nepravých dveří olemovaných ozdobnou lištou a korunovaných římsou.

Zelená barva se objevuje jako výplň na několika dveřích vyrobených zhruba v polovině 5. dynastie. Zelená byla barvou spojenou se zmrtvýchvstáním a znovuoživením. Z tohoto důvodu byla často spojována s bohem Usirem (Wilkinson 1994: 108). Byla používána také jako výplň hieroglyfických značek Textů pyramid pokrývajících útroby pyramid od doby vlády panovníka Venise. Zdá se tedy, že volba zelené barvy v nekrálovských hrobkách nebyla náhodná a že její použití mělo mimořádný význam, který odkazoval ke konceptu posmrtného života. Zelenou a modrou barvu² použil Ptaššepses i v nápisech v kapli se třemi nikami, které svou koncepcí představovaly nepravé dveře (Verner 1986: 91). Dalšími nekrálovskými osobami, v jejichž hrobkách se tato barva vyskytuje, byli současníci vezíra Ptaššepsese. Byl to například vysoce postavený kněz stejného jména, pohřbený v severní Sakkáře [C1], jenž si nechal vyhotovit ohromné nepravé dveře z bílého vápence s červeným nátěrem imitujícím asuánskou žulu (Mariette 1889: 114; Dorman 2002: 97). Hieroglyfy v zahluobeném reliéfu byly vyplněny zelenou a v obětní formulí se objevuje jeden z prvních písemných dokladů zmiňujících boha Usira. Stejně barvy zvolila pro své nepravé dveře Meretites, dcera vezíra Ptaššepsese, pohřbená v tzv. mastabě princezen v Abúsiru [AC 10] – červený povrch a znaky se zelenou výplní (Borchardt 1907: 128). Mastaba princezen obsahovala ještě další nepravé dveře se zeleným

nápisem, které jsou připisovány princezně Chamerer-nebtej, matce Meretites (Borchardt 1907: 126, Abb. 107). Zelené dal přednost také například „představený dvou pokladnic“ Džefau, jehož hrobka leží severně od Stupňovité pyramidy v Sakkáře [No. 55 = D 25] (Mariette 1889: 251–254, 443; Petrie – Murray 1952: 13–14, Pl. XIV) a Hetepka, který vykonával činnosti spojené se soukromím panovníka, „opatrovník ozdoby hlavy“, a „kadeřník Velkého domu“; byl pohřbený taktéž v Sakkáře (Martin 1979: 4–16, Pl. 14).

Zavedení nového způsobu výzdoby nepravých dveří se časově shoduje s výskytem prvních písemných dokladů o Usirovi, a to v podobě vzývání tohoto boha v rámci obětních formulí a epitet. Za neepigrafické projevy manifestace usirovského kultu v hrobkách lze kromě zelené barvy pokládat transformaci ztvárnění zádušní hostiny na panelu nepravých dveří (rákosové listy představující „Pole obětí“ nahradily skývy chleba) a dále nový typ nepravých dveří s ozdobným lemováním a římsou zavedený v nekrálovských hrobkách. Tento nový vizuální aspekt nepravých dveří připomínající bránu měl zjevně zdůraznit představu brány z onoho světa, tj. z Usirova království. Tento typ stély se objevuje od poloviny 5. dynastie, přesněji od doby Niuserreova panování. Jen několik málo mužů s vysokým společenským statutem, tj. vezírů a další hodnostářů, mělo privilegium zasadit je do svých hrodek (seznam těchto jedinců viz Dulíková 2016: 154–156, zejména pozn. 36). Za vlády následujících panovníků tento trend postupně

sílí. V průběhu 6. dynastie se pak všechny uvedené elementy staly běžnou normou také v pohřebních praktikách nižších sociálních vrstev (pro nepravé dveře z 6. dynastie viz např. Brovarski 2006; Daoud 2005).

Ač se podařilo z fragmentů Ptaššepsových nepravých dveří vyčíst mnohé, o podobě zádušní hostiny a tom, zda obětní formule vzývala boha, můžeme pouze spekulovat. Nicméně manifestaci usirovského kultu v podobě zelené výplně hieroglyfů a inovovaného typu nepravých dveří tyto zlomky vykazují.

Zavedení usirovského kultu koresponduje s novou koncepcí posmrtného života v nekrálovských hrobkách elity. Toto nové pojetí úzce souviselo s proměnou společnosti a distribucí moci v průběhu 5. dynastie. Hodnostáři nekrálovské krve podílející se na správě státu se s pověřením krále stali zodpovědnými za udržování řádu *maat* (srov. Frandsen 2012: 57). Z tohoto hlediska představovali v období 5. dynastie páteř správy země. Takový vývoj v sobě nesl pro tyto osoby širší implikace, nové výhledy na znovuvzkříšení, tzn. posmrtný život adekvátní jejich pracovní činnosti během života a jejich participaci na moci (Dulíková 2016: 178).

Jedním z těchto významných a vlivných hodnostářů byl právě Ptaššepses, pohřbený v rámci královského pohřebiště v Abúsiru. Jako vezír nemalou měrou participoval na správě země a tím se podílel na udržování řádu *maat*. Král Niuserre si jej jako mocnou osobu zavázal loajalitou, neboť mu umožnil sňatek se svou dcerou, princeznou Chamerernebtj. Přestože Ptaššepses dosáhl ve svém životě na vrchol toho, co tehdejší společnost umožňovala a co se podařilo i hrstce jeho současníků, jeho posmrtný příbytek nemá ve srovnání s ostatními období. Ptaššepsesova mimořádná role se odrážela v poloze hrobky, její rozsáhlosti (2375,60 m²), architektonickém pojetí (viz Krejčí v tomto čísle), výstavnosti a vybavení. V souladu s prostorovým rozmístěním hrodek úředníků ve Staré říši, které zrcadlilo sociální a administrativní systém společnosti v dané době (Roth 1988: 210), je reflektováno i výjimečné Ptaššepsesovo postavení jak během jeho života na zemi, tak na věčnosti na onom světě. Navíc jej král zaopatřil žulovým sarkofágem (Verner 2000), který jinak dopřával pouze některým členům královské rodiny a vybraným hodnostářům (srov. Štěpánová 2011), a nepravými dveřmi z téhož materiálu. Zatímco si všichni Ptaššepsesovi vrstevníci nechávali natírat svou vápencovou stělu načerveno, aby napodobili vzhled drahého kamene, jeho nepravé dveře byly skutečně ze vzácné žuly. Třebaže o Ptaššepsově původu a jeho rodinném zázemí nevíme nic, je na základě jiných analogií velmi pravděpodobné, že jeho rodina patřila k těm nejvlivnějším ve své době a že právě její postavení mu otevřelo cestu ke kariéře. Je také možné, že se mu dostalo vzdělání v královském paláci podobně jako jiným hodnostářům, např. vysoce postavenému knězi Ptaššepsesovi (jeho biografie viz Dorman 2002; Strudwick 2005: 303–305). Toto mohl být pravděpodobný základ, který nasměroval Ptaššepseovu kariéru již v začátcích. Důležitým předpokladem pro rozvinutí tohoto „vstupního vkladu“ musela být nepochybně inteligence, schopnosti a vůbec celková osobnost samotného Ptaššepse. Nelze vyloučit, že svou roli mohla sehrát i Ptaššepsesova výpomoc či podpora králi Niuserreovi v době, kdy dosedl na trůn (Verner 1994: 192; Krejčí 2009: 25–26).

Poznámky:

¹ O vzniku vezirátu se vedou stále diskuse. Prameny, jež se dochovaly do současnosti, neumožňují stanovit jednoznačné závěry. Egyptologové kladou založení úřadu vezíra do období v rozmezí od počátku 1. dynastie do počátku 3. dynastie. Podrobněji k počátkům vezirátu a k instituci samotné viz Dulíková (2008).

² Modrá barva byla taktéž používána jako výplň Textů pyramid.

Literatura:

Altenmüller, Hartwig

2008 „Family, ancestor cult and some observations on the chronology of the late Fifth Dynasty“, in: Vymazalová, Hana – Bárta, Miroslav (eds.). *Chronology and Archaeology in Ancient Egypt (the Third Millennium B.C.)*, Prague: Charles University in Prague, s. 144–161.

Badawy, Alexander

1976 *The Tombs of Iteti, Sekhemankh-Ptah, and Kaemnofert at Giza*, Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press [Occasional Papers 9].

Bárta, Miroslav

2000 „The Mastaba of Ptaššepses Junior II at Abusir“, *Ägypten und Levante* 10, s. 45–66.

2013 „Kings, Viziers, and Courtiers: Executive power in the Third Millennium B.C.“, in: Moreno García, Juan Carlos (ed.). *Ancient Egyptian Administration*, Leiden – Boston: Brill [Handbuch der Orientalistik / Handbook of Oriental Studies. Section 1, The Near and Middle East], s. 153–175.

Borchardt, Ludwig

1907 *Das Grabdenkmal des Königs Ne-user-re*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung [Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Abusir 1902–1908. Bd. 1].

Brovarski, Edward

2006 „False doors & history: the Sixth Dynasty“, in: Bárta, Miroslav (ed.). *The Old Kingdom Art and Archaeology. Proceedings of the Conference Held in Prague, May 31 – June 4, 2004*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague – Academia, s. 71–118.

Brunner-Traut, Emma

1995 *Die altägyptische Grabkammer Seschemnofers III. aus Giza*, Mainz am Rhein: Zabern.

Daoud, Khaled Abdalla

2005 *Corpus of Inscriptions of the Herakleopolitan Period from the Memphite Necropolis: Translations, commentary and analyses*, Oxford: Archaeopress [BAR International Series 1459].

Dorman, Peter F.

2002 „The biographical inscription of Ptaššepses from Saqqara: A newly identified fragment“, *The Journal of Egyptian Archaeology* 88, s. 95–110.

Dulíková, Veronika

2008 *Instituce vezirátu ve Staré říši*, Praha: Univerzita Karlova (nepublikovaná diplomová práce).

2016 *The Reign of King Nyuserre and its Impact on the Development of the Egyptian State. A Multiplier Effect Period during the Old Kingdom / Vláda panovníka Niuserre a její vliv na vývoj egyptského státu. Skokové období v době Staré říše*, Praha: Univerzita Karlova (nepublikovaná disertační práce).

Epron, Lucienne – Dumas, François

1939 *Le tombeau de Ti. Fasc. 1., Les approches de la chapelle*, Caire: Institut français d'archéologie orientale.

Frandsen, Paul John

2012 „Aspects of Kingship in Ancient Egypt“, in: Brisch, Nicole (ed.). *Religion and Power. Divine Kingship in the Ancient World and Beyond*, Chicago: The University of Chicago [Oriental Institute Seminars 4], <https://oi.uchicago.edu/sites/oi.uchicago.edu/files/uploads/shared/docs/ois4.pdf>.

- Janák, Jan – Hledíková, Zdeňka – Dobeš, Jan
2005 *Dějiny správy v českých zemích: od počátku státu po současnost*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Jones, Dilwyn
2000 *An Index of Ancient Egyptian Titles, Epithets and Phrases of the Old Kingdom*, Oxford: Archaeopress [BAR International Series 866].
- Kanawati, Naguib
1977 *The Egyptian Administration in the Old Kingdom. Evidence on its Economic Decline*, Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- Krejčí, Jaromír
2009 *The Architecture of the Mastaba of Ptahshepses*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague – Academia [Abusir XI].
- Krejčí, Jaromír – Callender, Vivienne Gae – Verner, Miroslav *et al.*
2008 *Minor Tombs in the Royal Necropolis (The Mastabas of Nebyemneferes and Nakhtsare, Pyramid Complex Lepsius no. 24 and Tomb Complex Lepsius no. 25)*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XII].
- Mariette, Auguste
1889 *Les Mastabas de L'Ancien Empire. Fragment du dernier ouvrage*, Paris: F. Vieweg.
- Martin, Geoffrey Thorndike
1979 *The Tomb of Hetepka and Other Reliefs and Inscriptions from the Sacred Animal Necropolis, North Saqqâra 1964–1973*, London: Egypt Exploration Society.
- Petrie, Hilda – Murray, Margaret A.
1952 *Seven Memphite Tomb Chapels*, London: Quaritch.
- Roth, Ann Macy
1988 „The organization of royal cemeteries at Saqqara in the Old Kingdom“, *Journal of American Research Center in Egypt* 25, s. 201–214.
- Simpson, William Kelly
1978 *The Mastabas of Kawab, Khafkhufu I and II. G 7110-20, 7130-40, and 7150 and Subsidiary Mastabas of Street G 7100*, Boston: Museum of Fine Arts [Giza Mastabas 3].
- Speidel, M. Alexander
1990 *Die Friseure des ägyptischen Alten Reiches. Eine historisch-prosopographische Untersuchung zu Amt und Titel (jr-šn)*, Konstanz: Hartung.
- Steindorff, Georg
1913 *Das Grab des Ti. Veröffentlichungen der Ernst von Sieglin-Expedition* 2, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.
- Strudwick, Nigel C.
1985 *The Administration of Egypt in the Old Kingdom. The Highest Titles and their Holders*, London: KPI.
2005 *Texts from the Pyramid Age*, Atlanta: Society of Biblical Literature [Writings from the Ancient World 16].
- Štěpánová, Věra
2011 *Kamenné sarkofágy v Egyptě ve 3. tisíciletí před Kristem*, Praha: Univerzita Karlova (nepublikovaná diplomová práce).
- Verner, Miroslav
1986 *The Mastaba of Ptahshepses. Reliefs*, 2 vols., Prague: Charles University [Abusir I].
1992 *Baugraffiti der Ptahshepses Mastaba*, Praha: Universitas Carolina Pragensis [Abusir II].
1994 *Ztracené pyramidy, zapomenutí faraoni: Abúsír*, Praha: Academia.
2000 „Newly discovered royal sarcophagi from Abusir“, in: Bárta, Miroslav – Krejčí, Jaromír (eds.). *Abusir and Saqqara in the Year 2000*, Praha: Academy of Sciences of the Czech Republic, Oriental Institute [Archiv orientální, Supplementa IX], s. 561–580.
- Wild, Henri
1966 *Le tombeau de Ti. Fasc. III. La chapelle (deuxième partie)*, Caire: Institut français d'archéologie orientale.
- Wilkinson, Richard H.
1994 *Symbol and Magic in Egyptian Art*, London: Thames and Hudson.
- Ziegler, Christiane *et al.*
2007 *Le mastaba d'Akhetetep*, Paris: Musée du Louvre éditions – Peeters [Foilles du Louvre à Saqqara I].
- Žába, Zbyněk
1968 „Zpráva o VIII. vědecké výpravě ČsEÚ do SAR“, archiv ČEgÚ.

Abstract:

Ptahshepses, a vizier and king's son-in-law, in the context of Old Kingdom society

The paper deals with Ptahshepses who built his vast and impressive mastaba in the vicinity of king Nyuserre's pyramid. The subject has been studied through the prism of Old Kingdom society and in comparison with his contemporaries. Recently discovered fragments of Ptahshepses' granite false door in the archive of the Czech institute of Egyptology are also included.

Abusir South – Old Kingdom – Nyuserre – mid-Fifth Dynasty – vizier – transformation of society – false door

Jižní Abúsír – Stará říše – Niuserre – polovina 5. dynastie – vezír – proměna společnosti – nepravé dveře

Veronika Dulíková (veronika.dulikova@ff.cuni.cz)
Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova